

Mitä voimme tietää Jeesuksesta ja hänen toiminnastaan? – Argumentteja Jeesuksen historiallisuuden puolesta

Gerd Theissen

Napoleon oli valtansa huipulla vuonna 1808, kun hän tapasi Weimarissa saksalaisen runoilija ja kirjailija Christoph Martin Wielandin¹ ja sanoi tälle, että on esitetty epäilyksiä siitä, oliko Jeesus koskaan elänyt. Saksalaisrunoilija vastasi nopeasti ja terävästi: ”samoin voitaisiin väittää tuhannen vuoden kuluttua, että Napoleon ei koskaan elänyt eikä Jenan taistelua koskaan käyty.” Hallitsija totesi tähän ”très bien!” (”hyvin vastattu”) ja jatkoi hymyillen. Tämä oli oikein hyvä vastaus, mutta se ei korvaa argumentointia.

Kaksi ranskalaiskirjailijaa, Volney ja Dupuis, kehittivät 1700-luvun lopulla näkemyksen, että Jeesusta ei ollut koskaan olemassa, mutta he päätyivät tähän ilman huolellista Uuden testamentin lähteiden analysointia.² Ensimmäinen tutkija, joka perusti epäilyksensä huolelliseen vanhimpien lähteiden analyysiin, oli kuuluisan saksalaisfilosofi G. W. F. Hegelin oppilas Bruno Bauer (1809–1882). On merkittävää, että aluksi hän pyrki puolustamaan Jeesuksen historiallisuutta, mutta kääntyi radikaaliin skeptisismiin.³ Hän tunnusti Markuksen evankeliumin olevan varhaisin evan-

-
- 1 Napoleon tapasi Tsaari Aleksanterin Erfurtissa 27.9.–14.10.1808 solmiakseen tämän kanssa liiton. Hän hyödynsi mahdollisuuden tutustua saksalaisen kulttuurin merkikihenkilöihin, runoilija Christopher Martin Wielandiin, Johann Wolfgang Goethen ja historioitsija Johannes von Mülleriin. Anekdootin kertoo K. von Hase (*Geschichte Jesu: Nach akademischen Vorlesungen* (Leipzig: Breitkopf und Härtel, 2. uudistettu painos, 1891), s. 176 n 22), joka lainaa erästä silminnäkijää. Ks. M. Hengel ja A. M. Schwemer, *Jesus und das Judentum* (Geschichte des frühen Christentums 1; Tübingen: Mohr Siebeck, 2007), s. 180.
 - 2 Ensimmäisenä Jeesuksen historiallisuutta epäilivät ranskalainen filosofi, historioitsija, orientalisti ja poliitikko Constantin François de Chassebœuf, comte de Volney (1757–1820) teoksessaan *Les ruines, ou Méditations sur les révolutions des empires* (Paris: Desenne, 1791) sekä C.-F. Dupuis, joka kirjassaan *Origine de Tous les Cultes: ou Religion Universelle* (A Paris: Chez A. Agasse, 1796) selitti uskonnot astraalimytologian avulla: auringon sankari kuolee talvella ja kokee ylösnousemuksensa keväällä.
 - 3 Bruno Bauer oli G. W. Hegelin oppilas. Vuoden 1834 Berliinin teologian habilitaationsa jälkeen hänet siirrettiin Bonnin yliopistoon vuonna 1839 ja pidätettiin virastaan maaliskuussa 1842 hänen radikaalin evankeliumien kritiikkinsä vuoksi (ks. B. Bauer, *Kritik der evangelischen Geschichte des Johannesevangeliums* [Bremen: B. Schönemann, 1840]; idem., *Kritik der evangelischen Geschichte der Synoptiker* [Leipzig: O. Wigand, 3. laitos., 1846], ensimmäinen laitos 1841/1842). Hänestä tuli ateisti, konservatiivisen politiikan kannattaja sekä kiihkeä antisemitisti. Hän puolusti näkemystä, jonka mukaan Markuksen evankeliumi oli vanhimman evankelistan luovan mielikuvituksen tuotetta ja Johanneksen evankeliumi oli spekulatiota Logoksesta. Kaikki Paavalin kirjeet olivat väärennöksiä toiselta vuosisadalta. Kristinuskon juuret juonsivat yhtäältä roomalaiseen, stoalaiseen Senecaan (1–65 jaa.)

keliumi, mutta hänen mukaansa jopa vanhimmassa lähteessä kohtaamme vain kuvan Jeesuksesta sekä tavan, jolla evankeliumin kirjoittajan mieli on muodostanut tämän kuvan, mutta emme kohtaa Jeesusta itseään. Hän kehitti ajatuksen, että Jeesus oli evankeliumin kirjoittajan kirjallinen tuotos. Bruno Bauerin idealistisessa filosofiassa koko objektiivinen todellisuus vaihtuu kohtalon pakosta subjektiiviseksi todellisuudeksi. Miksi siis ei myös Jeesus? Hän julkaisi ajatuksensa 1841/2 ja menetti virkansa teologian opettajana.

Toinen skeptikko, jonka haluan nimetä, on liberaali saksalaisteologi, joka oli myös erittäin omistautunut yhteiskunnallinen uudistaja, Albert Kalthoff (1850–1906).⁴ Hän ei pitänyt Kristuksen hahmoa yksilöihmisten kirjallisena luomuksena, vaan seurauksena oikeudettomassa asemassa eläneiden sosiaalisten ryhmien kaipuusta pelastukseen ja parempaan elämään. Hän julkaisi kirjan ”Kristus-ongelmasta” (saks. ”Christus-Problem”) vuonna 1902 alaotsikolla ”Erään sosiaalisen teologian pääpiirteitä”.

Kalthoffin esimerkkiä seurasi vuonna 1909 Karlsruhen yliopiston filosofian professori Arthur Drews (1865–1935),⁵ joka kirjoitti kirjan Kristus-myytti (saks. ”Die Christusmythe”). Hänen mukaansa Kristus-myytti oli ollut olemassa jo ennen Jeesusta. Ajatus kuolevista ja ylösnousevista ”Jumalan pojista” oli levinnyt laajalle antiikin maailmassa. Myöhemmin kuitenkin nämä käsitteet alettiin ymmärtää historiallisina, toisin sanoen niitä sovellettiin Palestiinassa eläneeksi väitettyyn historialliseen henkilöön. Drews pyrki luomaan perustan uskonnolle ajattomana symbolien ja ideoiden systeeminä, joka on riippumaton uskonnollisten myyttien historiallisuudesta.

Bruno Bauer, Kalthoff ja Drews edustavat kolmea tyypillistä näkökulmaa Jeesuksen historiallisuuden kieltämiseen: Jeesus on joko kirjallista fiktiota, sosiaalisen pelastuskaipuun tuote tai historiallisena ymmärretty myytti. Kaikilla kolmella oli ajatus uudenlaisesta uskonnosta ja hengellisyydestä. Bruno Bauer edusti idealistista subjektiivisuutta, Albert Kalthoff protestanttista liberaalia panteismia ja Arthur Drews antikristillistä panteismia. Bruno Bauer oli antisemitisti, Arthur Drews viimeisinä vuosinaan kansallissosialismin ihannoija. Heille pääseminen eroon historian Jeesuksesta tarkoitti oman kulttuurin juutalaisesta perustasta eroon pääsemistä. Albert Kalthoff kuitenkin vastusti antisemitismia. Hän oli radikaali liberaali, demokraatti ja

ja toisaalta juutalaisfilosofi Filon Aleksandrialaiseen (k. 40 jaa.) Ks. F. W. Bautz, ”Bruno Bauer,” F. W. Bautz (toim.), *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon 1* (Nordhausen: Verlag Traugott Bautz GmbH, 1990), ss. 416–417.

4 Albert Kalthoff (1850–1906) oli liberaali, yhteiskunnallisesti omistautunut pastori Berliinissä. Preussilaisen Oberkirchenratin vapautettua hänet hän toimi ensin pastorina Baaselissa vuodesta 1884 lähtien ja vuodesta 1894 Bremenissä. Hän kielsi Jeesuksen historiallisuuden (*Das Christus-Problem: Grundlinien zu einer Sozialtheologie* [Leipzig: E. Diederichs, 1902] = idem., *The Christ problem: Outlines of a Social Theology* [Leipzig: ei kustantajatietoja, 1902]), ja hänelle Jumala oli vapauden, totuuden, oikeudenmukaisuuden ja rakkauden symboli. F. Nietzsche oli hänelle ”ilmestys”. Vähän aikaa hän toimi monistien yhdistyksen puheenjohtajana. Ks. K.-G. Wesseling, ”Albert Kalthoff”, T. Bautz (toim.), *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon 3* (Herzberg: Verlag Traugott Bautz GmbH, 1992), ss. 987–990.

5 Arthur Drews edusti filosofi Eduard von Hartmannin oppilaana panteistista metafysiikkaa ja toimi filosofian professorina Karlsruhen teknillisessä yliopistossa vuodesta 1896 lähtien. Hän kielsi Jeesuksen historiallisuuden (A. Drews, *Die Christusmythe* [2 vols., Jena: E. Diederichs, 1909–1911], uusi editio vuonna 1924; idem., *Die Leugnung der Geschichtlichkeit Jesu in Vergangenheit und Gegenwart* [Karlsruhe: G. Braun, 1926]). Vrt. F. W. Bautz, ”Arthur Drews”, Bautz, *BBKL 1*, ss. 1381–1382.

yhteiskunnallisesti sitoutunut pastori.

Meidän aikanamme ennen kaikkea saksalainen kirjallisuuden professori G. A. Wells (s. 1926) on haastanut Jeesuksen historiallisuuden kirjassaan *Did Jesus Exist?* (1975, suom. ”Oliko Jeesus olemassa?”).⁶ Hänen ratkaisunsa ongelmaan on uudistettu myyttinen selitystapa: jo ennen Jeesusta oli ollut viisautta-myytti, jonka mukaan naispuolinen viisautta oli luonut maailman, vaikuttanut viisaissa ihmisissä, kärsinyt ihmisten keskuudessa ja sitten palannut taivaaseen. Tämä viisautta-myytti liitettiin myöhemmin kuvitteelliseen historialliseen henkilöön. Viisitoista vuotta sitten G. A. Wells kumosi oman teoriansa kirjassaan *The Jesus Myth* (1998, suom. *Jeesus-myytti*). Hän on nyt vakuuttunut, että Jeesus oli olemassa. Hänen mukaansa Jeesus oli elänyt, mutta myytti liitettiin häneen myöhemmin.⁷

Radikaalin skeptismin historia Jeesus-tutkimuksessa juontaa juurensa kääntymykseen konservativismista radikaaliin skeptisismiin. Tarina sai päätöksensä tällä erää päinvastaisesta kääntymyksestä: skeptikko tuli lopputulokseen, että Jeesus oli varmasti elänyt.

Kuinka voimme olla varmoja väitteestä? Ongelmaa havainnollistaakseni tapaan kertoa tarinaa fyysikosta, jolta kysyttiin Lüneburgin nummi- ja kangasmaiden halki kulkeneen junamatkan jälkeen, joko lampaat oli keritty. Hetken mietittyään hän sanoi: ”lampaat oli keritty ainakin sikäli, kun ne kääntyivät minuun päin ja pystyin näkemään asian.” Muut ihmiset sanoisivat maalaisjärjellä: ”lampaat oli keritty.” Tiedemies muotoili kuitenkin hypoteettisen väitteen: *sikäli* kun pystyin näkemään lampaat ja ne käänsivät kerityn nahkansa minua kohti, ne oli keritty ja niiden villa leikattu. Tämä on tyypillistä tutkimukselle. Muutamme jopa arkipäiväisen tiedon hypoteettiseksi väittämiksi. Jos tehdään joitakin yleisiä ennako-oletuksia ja havaintomme ovat oikeassa, jokin asia voi olla yhdellä tai toisella tavalla – ja tämä on totta niin kauan kuin meillä ei ole parempaa tietoa asiasta. Harvoin sanomme, ”Tämä on näin ja näin!” Enemmän toteamme, että ”ottaen huomioon tietyt havainnoinnin edellytykset ja rekonstruktioperiaatteet asia voi olla näin”. Mitkä sitten ovat nämä rekonstruktioperiaatteet historian Jeesuksen tutkimuksessa? Käsittelen seuraavaksi viittä periaatetta.

1 Lähteiden ikä ja viitteet historiallisiin yksityiskohtiin

Edellä mainitun fyysikon kohdalla voisimme ensiksi kysyä: kuinka lähelle lampaita hän liikkui? Pystyikö hän erottamaan ne selvästi? Samalla tavoin historioitsija kysyy: kuinka lähelle lähteemme ulottuvat historiallisia tapahtumia, joista ne todistavat? Kuinka suuri ajallinen välimatka ja maantieteellinen etäisyys jää väliin?

Antiikin tapahtumien ja vanhimpien niistä säilyneiden lähteiden välillä on usein

6 G. A. Wells, *Did Jesus Exist?* (Buffalo: Prometheus Books, 1975). Wells opetti saksaa Lontoon yliopistossa. Ensimmäinen kirja, jossa hän kielsi Jeesuksen historiallisuuden oli G. A. Wells, *The Jesus of the Early Christians: A Study in Christian Origins* (London: Pemberton, 1971). Hyvä tiivistelmä hänen näkemyksistään on G. A. Wells, ”The Historicity of Jesus”, R. J. Hoffmann ja G. A. Larue (toim.), *Jesus in History and Myth* (Buffalo: Prometheus Books, 1986), ss. 27–45.

7 Näkemyksen vaihtuminen takaisin historiallisuutta puoltavaan kantaan käy ilmi teoksesta G. A. Wells, *Cutting Jesus Down to Size: What Higher Criticism Has Achieved and Where It Leaves Christianity* (Chicago: Open Court, 2009).

suuri etäisyys. Vanhimmat lähteet Aleksanteri Suuresta ovat peräisin 300–400 vuotta hänen jälkeensä.⁸ Ne perustuvat silminnäkiälähteisiin, jotka eivät ole säilyneet. Huolimatta suuresta etäisyydestä historioitsijat kykenevät rakentamaan selkeän kuvan Aleksanterista. Kukaan ei epäile, ettei hän elänyt vuosina 356–323 eaa.

Jeesuksen kohdalla etäisyys hänen kuolemansa ja vanhimpien lähteiden välillä on paljon pienempi. Vanhimmat kirjalliset lähteet ovat Paavalin kirjeet, jotka kirjoitettiin noin 20–30 vuotta Jeesuksen kuoleman jälkeen. Ne eivät kuitenkaan kerro paljoa Jeesuksesta. Vanhin Jeesusta käsitteleviä traditioita sisältävä lähde on Markuksen evankeliumi, joka syntyi noin 40 vuotta hänen kuolemansa jälkeen. Muut kanoniset evankeliumit syntyivät vasta noin 100/110 jaa. Ne kaikki perustuvat vielä vanhempiin suullisiin ja kirjallisiin lähteisiin.

Texteissä on monia tekijöitä, jotka viittaavat siihen, että ne on kirjoitettu pian niiden kuvaamien tapahtumien jälkeen. Johannes Kastajan sanotaan kastaneen Jordanin erämaassa. Tämä vaikuttaa ristiriitaiselta. Kuinka kukaan voi kastaa erämaassa? Juudean maaseutua tunteva kuitenkin tietää, että etelässä Jordan-virta halkaisee tyhjän erämaan ja että jokea ympäröi vain pieni tulvatasanko. Näiden huomioiden motivoimana päätin tarkastella järjestelmällisesti tekstien viitteitä historiallisiin yksityiskohtiin. Käsitelen seuraavaksi kahta esimerkkiä.⁹

Kohdassa Matt. 11:7 Jeesus puhuu kansanjoukolla, joka tunkeilee Johannes Kastajan ympärillä: ”Mitä lähditte erämaahan katsomaan?” Jeesus vastaa retorisella kysymyksellä: ”Tahdotteko nähdä ruo'on, jota tuuli heiluttaa?” Hän jatkaa edelleen kysymyksellä ja vastauksella: ”Nähdäksenne miehen, joka on puettu hienoihin vaatteisiin? Katso, ne, jotka pukeutuvat hienosti ovat kuninkaiden taloissa.” Tässä kohdassa Kastajan askeettisuus asetetaan vastakkain Herodes Antipaksen ylellisyyden kanssa. Entä miten ensimmäisen vastauksen ruoko tulisi ymmärtää? Tulkintaa miettiessäni mieleeni nousi Herodes Antipaksen kolikko. Eräaseen hänen kolikkoonsa on painettu ruo'on kuva kohtaan, jossa antiikin kolikoissa yleensä on hallitsijan pään kuva. Koska kuvat olivat kuitenkin kiellettyjä, yksikään juutalainen hallitsija ei olisi noihin aikoihin rohjennut painattaa omaa kuvaansa rahoihin. Herodes Antipas valitsi oman kuvansa sijasta ruo'on, koska raha otettiin käyttöön samana vuonna, jona uusi pääkaupunki Tiberias perustettiin Galileanjärven rannalle. Antipas oli kovin ylpeä uudesta pääkaupungistaan, mutta mitä galilealaiset olisivat sanoneet siitä? Kuva ruo'osta hallitsijan kuvan paikalla houkuttelisi heitä pilkkaamaan Herodes Antipasta: hän itse on ruoko, jota tuuli heiluttaa. Johannes Kastaja puolestaan oli vahva profeetta, jolla oli tiukat periaatteet. Näkemykseni mukaan Jeesus viittaa tähän rahaan, jossa pienen maan hallitsija näyttäytyy ruokona, jota tuuli heiluttaa. Niinpä kohtaamme Antipaksen ja Kastajan vastakkainasettelun jo viestin alkupuolis-kossa. Jos tulkintani on perusteltu, tämä Jeesuksen sanonta ei ole kaukana historial-

8 Vrt. E. Badian, ”Alexanderhistoriker”, H. Cancik, H. Schneider ja M. Landfester (toim.), *Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike* 1 (Stuttgart: J. B. Metzler, 1996), ss. 453–454.

9 Molemmat esimerkit on otettu teoksesta G. Theissen, *Lokalkolorit und Zeitgeschichte in den Evangelien: Ein Beitrag zur Geschichte der synoptischen Tradition* (NTOA 8; Fribourg: Universitätsverlag / Göttingen: Vandenhoeck, 1989) = *The Gospels in Context: Social and Political History in the Synoptic Tradition* (transl. L. M. Maloney; Minneapolis: Fortress 1991); vrt. Matt. 11:7 ja Herodes Antipaksen kolikko ss. 26–44; vrt. henkilökuvaukset kärsimyshistoriassa ss. 161–200 (*The Gospels in Context*, ss. 26–42, 169–189).

lisista tapahtumista, koska Herodes Antipaksen pienet pronssikolikot olivat käypää valuuttaa vain hänen pienessä maassaan ja sen välittömässä läheisyydessä. Kukaan tämän alueen ulkopuolella ei voinut ymmärtää viittausta Antipakseen ruokona. Kolikoita, joissa oli ruo'on kuva, painettiin vain kerran: Tiberiaksen perustamisvuonna 19 jaa.

Toinen esimerkkini liittyy kärsimyshistoriaan. Jeesuksen seuraajia kuvaillaan säännönmukaisesti nimellä: Juudas Iskariot, Simon Kyreneläinen ja Joosef Arimatialainen. Kuitenkin kaksi henkilöä esitetään nimettöminä: yksi heistä vahingoittaa sotilaan korvaa, kun Jeesus pidätetään, ja toinen pakenee alastomana taisteltuaan poliisin kanssa (Mark. 14:43–51). Johanneksen evankeliumi kertoo miekalla iskevän henkilön nimen olevan Pietari (Joh. 18:10–11). Markuksen evankeliumissa hän jää nimettömäksi. Joudun kysymään, miksi vain ne, jotka joutuvat konfliktiin sotilaiden ja poliisien kanssa, ovat nimettömiä? Oletan tämän johtuvan siitä, että nimettömyys suojelee näitä henkilöitä. Niin kauan kuin Jerusalemissa eli sotilas, jonka korva oli vammautunut, oli parasta salata vamma aiheuttajan henkilöllisyys. Tällaisista viittauksista historiallisiin yksityiskohtiin voimme päätellä, että tietyt kärsimyshistorian osat muotoutuivat kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana Jeesuksen kuoleman jälkeen – aikana, jolloin henkilöllisyyden salaaminen oli tarpeen turvallisuussyistä. Jotkut ovat luoneet muutamien huomioideni pohjalta näkemyksen, jonka mukaan evankeliumit ovat silminnäkijöiden kirjoittamia, mutta tämä on hätäinen johtopäätös.¹⁰

Kaikesta huolimatta voidaan sanoa varmuudella, että tietyt traditiot vievät meidät erittäin lähelle tapahtumia. Vaikka ne ovat erittäin varhaisia traditioita, historioitsijan kannalta toinen rekonstruktion periaate on paljon tärkeämpi: lähteiden paljous ja keskinäinen riippumattomuus.

2 Lähteiden lukumäärä ja riippumattomuus

Edellä mainitun fyysikon väitettä lampaiden keritsemisestä voidaan koetella yksinkertaisella menetelmällä. Me voimme kysyä muilta junamatkan osallistujilta, näkivätkö he lampaat. Vahvistavatko he tiedemiehemme havainnot? Tällä tavoin saadaan monta toisistaan riippumatonta todistajaa olettaen, että todistajat eivät vaikuttaneet toisiinsa. Historioitsijan näkökulmasta lähteiden luotettavuus vahvistuu, jos muut riippumattomat lähteet vahvistavat niiden sisällön. Jeesuksen kohdalla tilanne on edullinen. Paavalin kirjeet eivät sisällä paljoa tietoa, mutta ne ovat riippumattomia lähteitä. Samoin meillä on käytössämme monta evankeliumilähdetä Jeesuksesta sekä joitakin lyhyitä viittauksia muissa teksteissä, kuten Josefuksella, Tacituksella, Suetoniuksella ja Pliniuksella. Ovatko ne kuitenkin toisistaan riippumattomia?¹¹

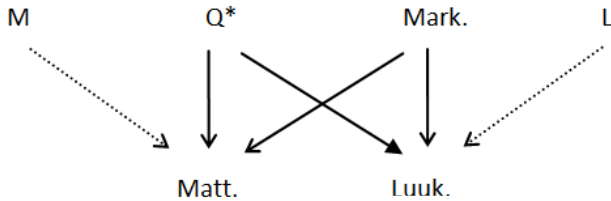
Lähteitä arvioidessa pätee yksinkertainen peukalosääntö: jos ne sisältävät riittävästi ristiriitaisuuksia, niiden voidaan katsoa olevan toisistaan riippumattomia, eikä

10 R. Bauckham, *Jesus and the Eyewitnesses: The Gospels as Eyewitness Testimony* (Grand Rapids: Eerdmans, 2006).

11 G. Theissen ja A. Merz, *Der historische Jesus: Ein Lehrbuch* (Göttingen: Vandenhoeck, 1996), ss. 35–124 esittelee historian Jeesukseen liittyvät lähteet sekä historiallisten lähteiden arviointiperusteita.

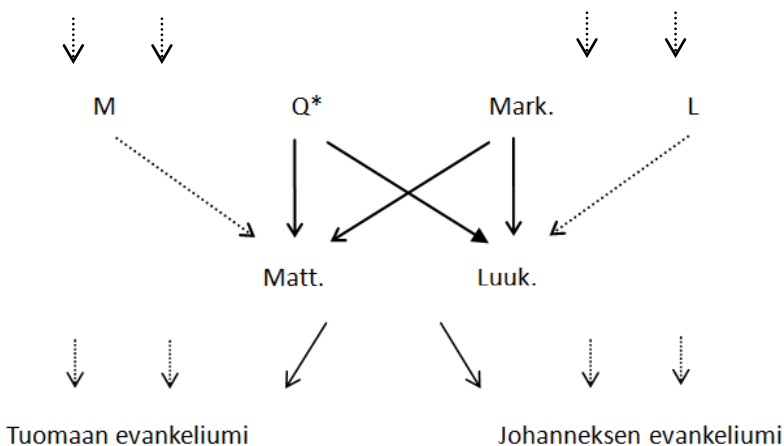
kirjoittajien voida olettaa kopioineen toisiltaan. Toisaalta ristiriitaisuuksien ei tulisi olla niin suuria, että lähteet vaikuttavat viittaavan eri tapahtumiin, henkilöihin tai keksittyihin tarinoin. Ristiriitojen tulee olla riittävän vahvoja, jotta riippumattomuudesta voidaan varmistua, mutta samalla riittävän pieniä, jotta niiden voidaan tulkita viittaavan samaan historialliseen todellisuuteen lähteiden taustalla. Historioitsijat pitävät ristiriidoista lähteissään. Ne auttavat ymmärtämään todellisuutta paremmin.

Evankeliumien riippuvuutta toisistaan kuvaa ns. kaksilähdeteoria, jota tukee laaja tutkijoiden konsensus:

Kaavio 1

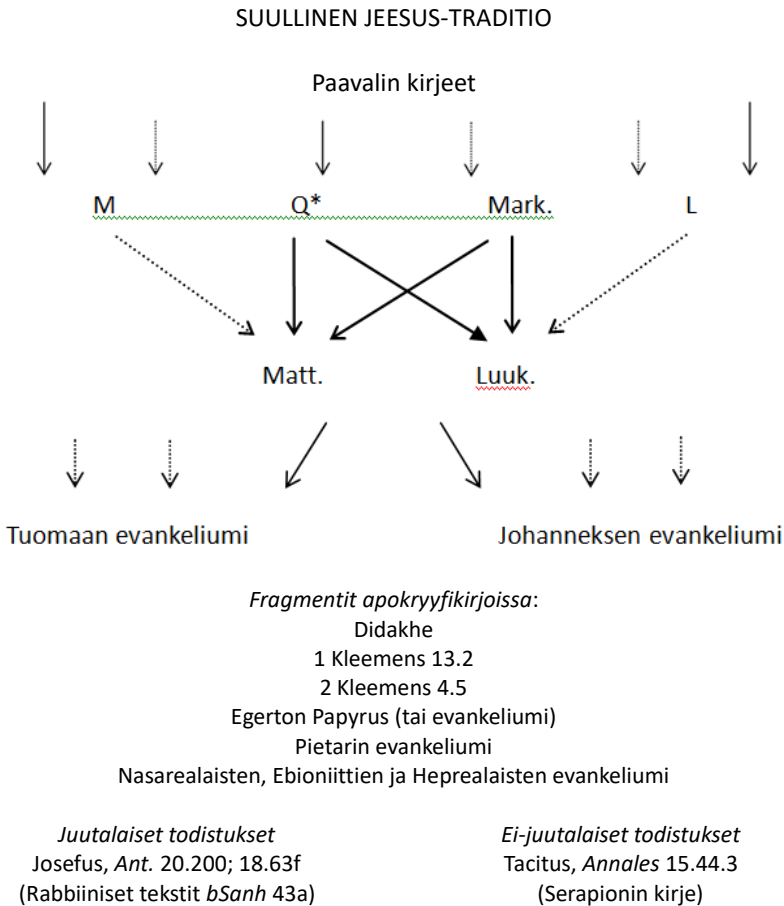
Tämän teorian mukaan Matteus ja Luukas ovat myöhäisemmät evankeliumit, jotka perustuvat vanhempiin lähteisiin, Markuksen evankeliumiin sekä rekonstruoituun, oletettavasti Jeesuksen sanonnoista koostuneeseen Q-lähteeseen. Näiden kahden lähteen lisäksi Matteuksen ja Luukkaan evankeliumeissa on erityistä lisämateriaalia, josta osa on todennäköisesti ollut suullisessa muodossa. Kaiken kaikkiaan on neljä mahdollisesti toisistaan riippumatonta traditiolinjaa. Näiden lisäksi on kaksi lähdettä, joiden historiallinen arvo on rajallinen: Johanneksen evankeliumi ja Tuomaan evankeliumi, joka löydettiin vuonna 1945. Monet tutkijat, jotka tuntevat varhaisemmat synoptiset evankeliumit, uskovat näiden myöhempien tekstien sisältävän mahdollisesti riippumattomia Jeesus-traditioita. Kaaviomme muuttuu hiukan monimutkaisemmaksi näiden kahden lähteen ansiosta.

Kaavio 2

Tämän teorian mukaan on kuusi riippumatonta traditiolinjaa. Seikat, joiden osalta ne kaikki ovat sopusoinnussa ja jotka mainitaan niistä useimmissa, voidaan mielekkäästi selittää historian Jeesuksen vaikutuksella. Kaikissa traditiolinjoissa Jeesus esimerkiksi julistaa Jumalan valtakuntaa eli odotusta, että Jumala tulee hallitsemaan maailmaa. Tämä on radikaalia monoteismia. Jeesus-tutkijat ovat yksimielisiä siitä, että Jumalan valtakunnassa näkyvä jumalakeskeisyys on Jeesuksen julistuksen keskeinen teema. Pääsiäisen jälkeen tämä kristillisen uskon keskeinen ajatus muuttui uskoksi Kristukseen sen sijaan, että keskipisteenä olisi ollut Jumalan hallintavallan odotus.

Jeesus-traditioiden sisäinen moninaisuus läpäisee kuitenkin kuusi traditiolinjaa. Ennen kuin Jeesus-traditio kirjoitettiin muistiin, sitä välitettiin suullisesti pienissä yksiköissä ("in kleinen Einheiten"). Tämän vuoksi kaaviota täytyy muuttaa vielä kerran. Vielä kirjallisten lähteiden syntymisen jälkeenkin suulliset Jeesus-traditiot vaikuttivat pitkän aikaa. Jälkiä tästä on tallentunut Uuden testamentin ulkopuolisiin varhaiskristillisiin teksteihin.

Kokonaiskuvan hahmottamiseksi lisäsin kaavion alkuun Paavalin kirjeet ja loppuun joitakin Uuden testamentin ulkopuolisia varhaiskristillisiä tekstejä, jotka sisältävät pieniä Jeesus-traditioiden katkelmia. Lisäsin kaavioon myös tärkeimmät ei-kristilliset lähteet Jeesuksesta. Ne eivät tarjoa lisätietoa Jeesuksesta, mutta todistavat sen puolesta, että antiikissa kukaan ei epäillyt Jeesuksen olemassaoloa.

Tutkimusongelmamme kannalta Jeesus-tradition suullinen varhaisvaihe on erityisen tärkeä. Tämä suullinen traditio ei ole epämääräinen virtaus, vaan se koostuu useista pienistä osista, joita voisi verrata meille tuttuihin vitseihin, sananlaskuihin ja anekdootteihin. Myös meidän aikanamme tällaisilla suullisesti kerrottavilla kokonaisuuksilla on oma muotonsa ja rakenteensa. Ennen kaikkea jokainen vitsi, sananlasku ja anekdootti on mahdollista välittää eteenpäin muista vastaavista riippumatta. Jeesus-tradition rakenne on samankaltainen. Seuraava kaavio havainnollistaa erilaisia muotoja, joita Jeesuksen sanonnoissa on. Voimme erotella hänen sanontojensa muodot toisistaan sen perusteella, toimiiko ja puhuuko hän niissä profeettana, viisauden opettajana, lain tulkitsijana tai vertausten kertojana. Edelleen voimme erotella toisistaan sanonnat, jotka sisältävät kehotuksen yksikön toisessa persoonassa (”Sinun täytyy – – !”) sanonnat kolmannessa persoonassa sekä lausahdukset hänestä itsestään ensimmäisessä persoonassa. Jokaisesta näistä muodoista on olemassa lukuisia esimerkkejä.¹²

	Kehotukset (usein 2. persoonassa)	Väitteet (2. ja 3. persoonassa)	Minä-sanonnat (1. persoonassa)
Profeetta	Makarimit ja tuomion julistukset: pelastuksen ja tuomion julistaminen	Valtakunta- ja kriisisanonnat: pelastuksen ja tuomion julistaminen	Väitteet hänen tehtävästään: Jeesus on tullut pelastukseksi ja tuomioksi
Viisauden opettaja	Kehotus (2. persoona) a) yksikössä b) monikossa	Sananlaskut (3. persoona) a) yleiset väitteet b) roolit (pojista, tyttäristä, viisaista miehistä...) c) kuvat ja metaforat	Sofia-sanonnat, Jeesus Sofian lähettäläänä ja puolestapuhujana
Lain tulkitsija	Säännöt opetuslapsille: sanonnat Jeesuksen seuraamisesta, ohjeet lähetystyöntekijöille	Lain tuomiot	Antiteesit: Jeesus lain kriittisenä tulkitsijana
Vertausten kertoja	Vertaukset: argumentaatio epätodennäköisten kertomusten avulla, kutsu poikkeavaan käytökseen	Vertaukset: argumentaatio tyypillisten tapahtumien avulla	Allegoriat: salatut sanonnat hänestä itsestään

Kaavio 4: Muotojen kieli Jeesuksen sanonnoissa

12 Vrt. G. Theissen, “Die Entstehung des Neuen Testaments als literaturgeschichtliches Problem”, Schriften der Phil.-hist. Klasse der Heidelberger Akademie der Wissenschaften 40, Heidelberg: Talvi 2007, s. 55.

Valtaosa eksegeeteistä on vakuuttunut, että jokaiseen kategoriaan voidaan löytää vähintään yksi aito traditio – ja säännönmukaisesti jopa useampia. Jotkut tutkijat voivat olla väärässä jossakin tapauksessa, mutta on epätodennäköistä, että he ovat väärässä kaikissa tapauksissa. Johtopäätökseni on tämän vuoksi seuraava: tunnemme oikein hyvin Jeesuksen julistuksen muodot, vaikka olisimme epävarmoja, sanoiko Jeesus jokaisen sanonnan kirjaimellisesti. Jos tämä pitää paikkansa, havaitsemme Jeesuksen julistuksesta joitakin selkeitä pääpiirteitä. Hän oli profeetta, joka julisti makarismeja ja surunvalitteluja, viisauden edustaja, joka muodosti teräviä aforismeja, lain tulkitsija, joka esitti joitakin omavaltaisia tulkintoja Mooseksen laista sekä kiehtova vertausten kertoja.

Lähteiden moninaisuus on erittäin tärkeä seikka. Lähteiden määrä moninkertaisuus, kun otetaan huomioon, että suullista traditiota välitettiin useissa toisistaan riippumattomissa osissa. Toki tähän voidaan esittää vastaväite, että eivätkö Jeesuksen sanonnat menetä luotettavuuttaan sen vuoksi, että niitä välitettiin suullisesti ennen kuin ne kirjoitettiin muistiin. Eikö suullinen traditio muovaudu sen välittäjien vaatimusten mukaiseksi näiden tiedostamatta? Tämän haasteen vuoksi tulee käsitellä kolmatta rekonstruktion periaatetta Jeesus-tutkimuksessa: kuinka paljon voimme luottaa suullisten traditioiden jatkuvuuteen ja luotettavuuteen? Ketkä välittivät Jeesuksen sanontoja? Mitkä olivat heidän motiivinsa? Onnistuivatko he säilyttämään Jeesuksen sanonnat tavalla, joka oli uskollinen hänen sanomalleen?

3 Tradition jatkuvuus ja sen välittäjien mieltymykset

Palaan jälleen kertomukseeni fyysikosta. Jos oletetaan, että anekdootin kertoi joku, joka oli kuullut sen joltakin toiselta, joka puolestaan väitti saaneensa sen silminnäkijältä, voimme puhua jonkinlaisesta traditionvälittäjien ketjusta ja tradition jatkuvuudesta. Jos kaikkien traditionvälittäjien tiedetään olevan fyysikoita, voimme olettaa, että anekdoottia kerrottiin hiukan itseironisesti. Sen avulla voitiin humoristisesti kritisoida turhan tiukkaa ja hieman outoa tieteellistä lähestymistapaa. Jos anekdoottia kerrottiin fyysikon perhepiirissä, siihen lienee liittynyt ennakoasenteita tieteentekijöiden ajattelutapaa kohtaan: joskus he saattavat vieraantua arkielämän kysymyksistä ja haasteista. Tällöin voimme olettaa, että anekdootissa mainitun professorin hassut tai eriskummalliset piirteet ovat vahvistuneet. Suulliset traditiot mukautuvat niiden välittäjien käsityksiin ja mieltymyksiin. He kertovat sen, mitä tahtovat itse kuulla ja mitä olettavat myös muiden tahtovan kuulla. (Kuitenkin minun on sanottava, että isäni oli fysiikan opettaja, ja veljeni, veljenpoikani, poikani ja hänen vaimonsa ovat kaikki fyysikoita. Kokemukseni mukaan fyysikot ovat ystävällisiä ja ajattelevaisia ihmisiä. Anekdootti lampaiden keritsemisestä ei syntynyt minun perheessäni.)

Mitä tiedämme Jeesuksen sanontojen ja anekdoottien välittäjistä? Mitkä olivat heidän mielenkiinnon kohteensa? Oliko vaarana, että Jeesuksen sanonnat mukautuivat niiden mukaan? Tämä on vakava ongelma. Monet Jeesuksen sanonnat ovat niin radikaaleja, että on lähes mahdotonta elää niiden mukaan jokapäiväisessä elämässä. Jotkut sanonnat vaikuttavat hajottavan perhe-elämän rakenteita; esimerkiksi Jeesus sanoo seuraajalleen, joka tahtoo haudata isänsä: ”Seuraa minua ja anna kuolleiden haudata kuolleen” (Matt. 8:22). Kun Jeesus sanoo, että ”Kamelin on

helpompi mennä neulansilmän läpi kuin rikkaan miehen päästä Jumalan valtakuntaan” (Mark. 10:25), tämä on äärimmäisen kriittistä omistamista kohtaan. Tällaiset sanonnat näyttävät hajottavan pohjaa talouselämäältä. Jeesus asettuu vastustamaan työmoraalia vaatiessaan taivaan lintujen ja kedon kukkien tavoin olemaan huolehtimatta ruuasta ja vaatteista (Matt. 6:25–34). Jeesus vaatii myös luopumaan perusturvallisuudesta ja itsepuolustuksesta vaatiessaan kääntämään myös vasemman posken, jos joku lyö oikealle poskelle (Matt. 5:39). Ensimmäisissä tieteellisissä julkaisuissani kysyin itseltäni, kuka kykenee välittämään näin radikaaleja sanontoja. Kuka kykenee elämään niiden mukaan uskottavasti? Mielestäni vain vaeltavat karismaatikot, jotka olivat jättäneet perheensä, omaisuutensa ja ammattinsa, ja joita muut tukivat. Nämä ihmiset pystyivät välttämään konflikteja siirtymällä aina seuraavaan kylään. Vain he saattoivat välittää näitä sanontoja uskottavasti. Tällaisista ihmisistä on paljon mainintoja varhaisessa kristillisyydessä. He olivat kiertäviä lähetystyöntekijöitä, jotka seurasivat Jeesusta tehtävänänsä sanoman levittäminen. Kutsumin Jeesuksen sanontojen radikaaliutta ”kierteleväksi radikalismiksi” (saks. Wanderradikalismus).¹³ Radikaalit sanonnat sopivat radikaaliin elämäntapaan. Tämän vuoksi sanontoja ei pyritty lieventämään. Kiertävä radikalismi on niiden ”Sitz im Leben”. Tämä vahvistaa Jeesuksen ja hänen sanontojensa välittäjien välisen jatkuvuuden.

Jeesuksen sanontoja voitiin välittää suullisesti hänen sanomalleen uskollisesti jopa kahdenkymmenen tai viidenkymmenen vuoden ajan, jos niiden välittäjät elivät samalla tavalla kuin Jeesus. Jeesuksen sanontojen kiertävä radikalismi periytyy Jeesukselta itseltään. Vai olisivatko vaeltavat karismaatikot voineet keksiä ajatuksen Jeesuksesta ympäri Palestiinaa kulkevana kodittomana opettajana oman elämäntapansa vuoksi? Tämä on hyvin epätodennäköistä. Meillä ei ole todisteita kiertävistä opettajista ennen Jeesusta. Olen löytänyt vain yhden, Juudas Galilealaisen, joka oli kotoisin Golanin alueelta, aloitti toimintansa Galileassa ja toimi myöhemmin Juudeassa.¹⁴ Jopa Johannes Kastaja vaikutti eläneen eri tavalla kuin Jeesus, sillä hän pysytteli kiinteästi Jordan-virran rajalla. Jeesuksen seuraajien vaeltava elämäntapa juontaa juurensa vahvaan henkilöön, joka toi esiin jotakin uutta: Jeesukseen itseensä. Varhaiskristilliset kiertävät lähetystyöntekijät ottivat hänestä mallia. Traditiolla on siis jatkuvuutta.

13 G. Theissen, “Wanderradikalismus: Literatursoziologische Aspekte der Überlieferung von Worten Jesu im Urchristentum”, *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 70 (1973), ss. 245–271 = idem., *Studien zur Soziologie des Urchristentums* (Tübingen: Mohr, 1979), ss. 79–105 = idem., “The Wandering Radicals. Light shed by the sociology of literature in the early transmission of Jesus sayings”, G. Theissen, *Social Reality and Early Christians: Theology, Ethics and the World of the New Testament* (Minneapolis: Fortress, 1992), ss. 33–59. Eräs tämän näkemyksen kritiikki ja jatkokehitelmä on T. Schmeller, *Brechungen: Urchristliche Wandercharismatiker im Prisma soziologisch orientierter Exegese* (SBS 136; Stuttgart: Katholisches Bibelwerk, 1989); näkemyksen kattavia esittelyjä ja puolustuksia esittävät M. Tiwald, *Wanderradikalismus: Jesu erste Jünger: ein Anfang und was davon bleibt* (Österreichische Biblische Studien 20; Frankfurt am Main: Peter Lang, 2002) ja G. Theissen, “The Saying Source Q and Itinerant Radicalism”, M. Tiwald (toim.), *Q in Context II: Social Setting and Archaeological Background of the Sayings Source* (BBB 173; Göttingen: V & R Unipress 2015), ss. 93–110.

14 G. Theissen, “Jesus as an Itinerant Teacher. Reflections from Social History on Jesus’ Roles”, J. H. Charlesworth ja P. Pokorný (toim.), *Jesus Research: An International Perspective: The First Princeton-Prague Symposium on Jesus Research* (Grand Rapids: Eerdmans, 2009), ss. 98–122.

Jäljelle jää kysymys luotettavuudesta. Riippumatta varhaisimpien lähteiden viitteistä historiallisiin yksityiskohtiin, eri traditiolinjoissa toistuvista tradition osista ja suullisen tradition jatkuvuudesta, emme koskaan saavuta Jeesusta itseään. Törmäämme vain kuvaan, jonka traditionvälittäjät ja evankeliumien kirjoittajat maalaivat hänestä. Onko meillä perusteita luottaa tähän?

Evankeliumit eivät kuitenkaan viittaa ainoastaan Jeesukseen, vaan myös Pontius Pilatukseen, Herodes Antipakseen ja Johannes Kastajaan. Näitä kolmea hahmoa käsittelevät evankeliumien väitteet voidaan tarkistaa muista lähteistä. Näin ollen historioitsija voi vakuuttua olevansa tekemisissä ”todellisen” historian kanssa pelkän fiktion sijasta. Poikkeuksellisen hyvin yhteensopivia yksittäisiä faktoja on niin paljon, ettei sattuma voi niitä selittää.

4 Hajanaisten päivämäärien johdonmukainen yhteensopivuus

Selitän jälleen tämän historiantutkimuksen periaatteen edellä mainitsemani fyysikon avulla. Miksi pidämme hänen tieteellistä lähestymistapaansa hieman eriskummallisena? 1) Ensiksi siksi, että tiedämme, ettei kukaan keritse ensin laumansa kaikkia lampaita yhdeltä puolelta ja vasta myöhemmin toiselta puolelta. 2) Toiseksi tiedämme, ettei kukaan pysty kontrolloimaan lammaslaumaansa niin, että kaikki lampaat kääntäisivät kerityn puolensa tarkkailijaa kohti. Niinpä päättelemme intuitiivisesti, että kaikki lampaat on keritty molemmilta puolilta. Lampaiden asento on sattumanvarainen – jotkut niistä näyttävät vasemman kylkensä, toiset oikean. Tästä voimme varmuudella tietää, että kaikki lampaat on keritty molemmilta puolilta, vaikka tämä johtopäätös on todellisia näköhavaintojamme pidemmälle viety. M. Blochin mukaan historioitsija voi olla vakuuttunut siitä, että hän on tekemisissä todellisen historian kanssa, kun satunnaiset aikaviittaukset viittaavat johdonmukaisesti samaan todellisuuteen.¹⁵

Voimme puolustaa Jeesus-tradition yleistä luotettavuutta vertaamalla lähteiden piirtämää kuvaa hänestä eräisiin henkilöihin, jotka ovat pienemmässä roolissa evankeliumeissa. Käsittelemme ensiksi traditiota Pilatuksesta. Joitakin mainintoja hänestä on säilynyt Filonin, Josefuksen ja Tacituksen teksteissä, kuten myös joissakin evankeliumiteksteissä. Tuntemme myös joitakin Pilatuksen kolikoita, ja hänestä on kaiken lisäksi säilynyt yksi kaiverrus. Todistusaineisto on satunnaisen hajanaista, mutta sen voidaan kuitenkin katsoa viittaavan samaan historialliseen henkilöön. Tätä eivät kumoa edes dokumenttien erilaiset taustaintressit ja näkökulmat. Sama periaate toteutuu myös Herodes Antipaksen kohdalla. Kukaan ei epäile tämän hallitsijan historiallisuutta. Analogian periaatteen mukaisesti evankeliumeita voidaan käyttää historiallisen tiedon hankkimiseen Jeesuksesta samoin kuin Pilatuksesta ja Herodeksesta.

On mahdollista sanoa, että hallitsijoiden ja poliittisten johtajien teot jättävät jälkeensä sattumavaraisia merkkejä, mutta Jeesus oli kuitenkin kiertelevä julistaja. Hän ei lyönyt kolikoita eikä ikuistanut nimeään kaiverruksiin. Johannes Kastajaa voidaan verrata tässä suhteessa Jeesukseen. Hän oli profeetta. Josefus tallentaa Johannek-

15 M. Bloch, *Apologie der Geschichte oder Der Beruf des Historikers* (Anmerkungen und Argumente 9, Stuttgart: Klett, 1974).

sesta mielenkiintoisen kertomuksen, joka on riippumaton evankeliumeista. Ristiriitaisuudet Josefuksen ja evankeliumeiden välillä ovat riittävän suuria, jotta eri versioiden riippumattomuudesta voidaan olla varmoja. Josefus kertoo kuitenkin epäilemättä samasta henkilöstä kuin evankeliumit. Johannes Kastajan tapauksen avulla voidaan havainnollistaa, kuinka hajanaiset sattumanvaraiset yksityiskohdat voivat sopia yhteen niin hyvin, että lähteiden on syytä olettaa viittaavaan historialliseen henkilöön.¹⁶

Suurin eroavaisuus Johannes Kastajan kuvauksissa evankeliumien ja Josefuksen välillä on seuraava. Josefuksen mukaan (*Ant.* 116–119) Herodes Antipas teloitutti Johanneksen poliittisista syistä, koska pelkäsi kapinaa. Kun Herodes Antipas koki joitakin vuosia Johanneksen kuoleman jälkeen oman Waterloonsa sodassa etelän nabatealaisia vastaan, kansa totesi tämän olevan Jumalan kosto Johannes Kastajan teloittamisesta. Tulkinnan logiikka jää mysteeriksi. Mitä tekemistä Johannes Kastajalla on nabatealaisten kanssa?

Evankeliumit puolestaan selittävät teloituksen eri tavalla. Johannes oli kritisoinut Antipaksen ja Herodiaksen avioliittoa, joka oli vastoin juutalaisten lakia. Herodes Antipas oli nainut veljensä vaimon veljen ollessa edelleen elossa. Kertomuksessa ei ole mitään viitteitä poliittisen kapinan synnystä. Nabatealaisia ei mainita lainkaan.

Kaikesta huolimatta koko materiaali sopii yhteen täydellisesti. Naidakseen Herodiaksen Herodes Antipaksen täytyi ensin erota vaimostaan, nabatealaisesta prinses-sasta. Tämän puolestaan täytyi paeta isänsä, nabatealaisen kuninkaan, luokse, joka tästä alkaen oli vihoissa entisen vävynsä kanssa. Tämä auttaa ymmärtämään, miksi Herodes Antipaksen tappio saatettiin nähdä rangaistuksena Johannes Kastajan teloittamisesta. Johannes oli arvostellut Herodes Antipaksen avioliittoa, ja tämän liiton päättyminen avioeroon oli syytä nabatealaisten vihamielisyyteen. Jos Herodes olisi noudattanut Johanneksen neuvoa, sota nabatealaisia vastaan olisi voitu välttää. Antipas olisi säästynyt tappiolta.

Miksi sitten Herodes pelkäsi kapinaa? Uskon voivani selittää asian. Noihin aikoihin Palestiinassa kerrottiin Mooseksen profetiaa, jonka mukaan kukaan Herodes Ensimmäisen pojista ei hallitsisi isäänsä kauemmin. Herodes Ensimmäinen oli vallassa noin 33 vuotta (37–4 eaa.). Kaksi hänen pojistaan hallitsi pidempään kuin hän: Herodes Antipas 43 vuoden ajan (4 eaa. – 39 jaa.) ja Herodes Filippus 37 vuoden ajan (4 eaa. – 33/4 jaa.). Voimme helposti todeta, milloin Herodeksen poikien hallintakausien olisi pitänyt loppua profetian mukaan: noin vuonna 26 jaa., samoihin aikoihin, kun Johannes Kastaja levitti sanomaansa Palestiinassa. Juuri tuona aikana Antipas tiesi monen odottavan hänen kuolemaansa. Omasta maasta nousseen profetan arvostelun kohteeksi joutuminen ja uuden ulkopuolisen vihollisen ilmaantuminen ovat olleet omiaan vahvistamaan tätä odotusta. Monet hänen sotilaistaan karkasivat – tämän sanotaan olleen sotilaallinen syy hänen tappioonsa. Muinaiset hallitsijat tiesivät tarkalleen, mitä tekivät kieltäessään hallitsijoiden kuolinpäivien

16 Seuraavaksi mainittuja huomioita kehitellään edelleen teoksissa G. Theissen, *Lokalkolorit*, ss. 85–102 = idem., *The Gospels in Context*, ss. 81–97; idem., “Geschichten und Geschichte. Die Geschichte vom Tod Johannes des Täufers”, K. Nagorni ja M. Oeming (toim.), *Geschichten vom Tod, der Liebe und dem Leben. Neue Zugänge zur Bibel* (Herrenalber Forum 39; Herrenalb: Evangelische Akademie Baden, 2003), ss. 26–57; G. Theissen ja A. Merz, “The Delay of the Parousia as a Test Case for the Criterion of Coherence”, *Louvain Studies* 32 (2007), ss. 49–66.

tiedustelun oraakkeleilta. Sellainen aiheutti aina poliittista epävakautta.

Edellä kokoamani tieto löytyy hajanaisina tiedonpalasina eri teksteistä. Kukaan antiikin kirjoittajista ei yhdistänyt niitä toisiinsa sopiviksi, mutta lopputulos on johdonmukainen kertomus tapahtumista. Tämä lisää luottamusta siihen, että olemme tekemisissä todellisen historian emmekä vain fiktiivisten tarinoiden kanssa. Muinai-
sessa Palestiinassa tuskin oli minkäänlaista komiteaa, jonka tarkoituksena olisi ollut sijoitella erilaista tietoa eri paikkoihin, jotta myöhempiä historioitsijoita voidaan johtaa harhaan.

Johannes Kastaja on Jeesuksen tavoin profetaallinen hahmo. Sikäli kuin Johannes todella eli ja traditiot hänestä viittaavat historialliseen henkilöön, samaa voidaan sanoa myös Jeesuksesta. Pilatus, Herodes Antipas ja Johannes Kastaja vahvistavat, että evankeliumeja voidaan käyttää kriittisesti historiallisen tiedon hankkimiseen.

Ei kuitenkaan ole epäilystä, etteivätkö kaikki näkemykset Pilatuksesta, Antipaksesta, Johanneksesta ja Jeesuksesta olisi tiettyjen mieltymysten ja ennakoasenteiden muovaamia. Todistusaineistomme ei ole neutraalia, mutta emme ole täysin riippuvaisia sen painotuksista. Viides historian Jeesuksen rekonstruktion periaate on seuraava: joitakin Jeesus-tradition elementtejä on säilytetty vastoin vahvoja varhaiskristillisiä taipumuksia.

5 Jeesus-tradition taipumukset ja vastoin näitä taipumuksia säilytetyt elementit

Palaan vielä kerran fyysikkoomme. Jos hänet tunnetaan rakkaudestaan lampaita kohtaan, mutta hän halveksuu kerittyjä lampaita, hänen väitteensä, ”Lampaat on keritty” on erityisen uskottava. Vastoin hänen toiveajatteluaan säälittävä näky alastomista ja kerityistä lampaista on vakuuttanut hänet. Hänen väitteensä on vastoin hänen taipumuksiaan ja toiveitaan. Sen täytyy olla totta.

Jeesus-traditiossa on joitakin väitteitä ja tyyppillisiä piirteitä, jotka ovat vastoin evankeliumien kuvaamien ensimmäisten kristittyjen taipumuksia, toiveita ja vakaumuksia. Luettelen seuraavaksi joitakin tärkeitä esimerkkejä.

Ensimmäinen esimerkki koskee Jeesuksen kotipaikkakuntaa. Jeesusta kutsutaan aina ”Jeesus Nasaretilaiseksi”. Tämä oli kiusallista ensimmäisten kristittyjen kannalta. Miikan kirjan kohdan 5:1 mukaan Messiaan oli määrä tulla Betlehemistä. Johanneksen evankeliumissa tämä väite esitetään Jeesusta vastaan: voiko Nasaretista tulla mitään hyvää? (Joh. 1:46). Luukkaan evankeliumi siirtää Messiaan syntymän Nasaretista Betlehemiin, koska kirjautuminen veronmaksua varten tuli tehdä koko perheen kotikaupungissa. Nasaret Jeesuksen kotikaupunkina ei varmuudella olisi vastannut ensimmäisten kristittyjen odotuksia, mutta juuri sen vuoksi se on historiallinen tosiasia. Se säilytettiin vastoin yleistä taipumusta.

Toinen esimerkki tradition elementtien säilymisestä vastoin yleisiä näkemyksiä on Jeesuksen kaste (Mark. 1:9–11 ja rinnakkaiskohdat). Hänen kasteensa oli kahdesta syystä kiusallinen ensimmäisten kristittyjen kannalta. Ensinnäkin sen voitiin katsoa osoittavan, että Johannes Kastaja oli suurempi kuin Jeesus, vaikka ensimmäiset kristityt olivat vakuuttuneita Jeesuksen olleen vahvempi näistä kahdesta. Toiseksi kasteessa ihminen julistautui julkisesti syntiseksi, mutta ensimmäiset kristityt uskoivat Jeesuksen olleen synnitön. Jo evankeliumeista voidaan nähdä, miten tämä ongelma ratkaistiin:

- Kohdassa Matt. 3:13–17 Johannes Kastaja kieltäytyy kastamasta Jeesusta. Päinvastoin, Jeesuksen tulisi kastaa hänet, mutta Jeesus vaatii tulla kastetuksi ”täyttääkseen koko vanhurskauden” (Matt. 3:15). Tämä selventää sitä, että hänet kastetaan vanhurskaana miehenä, ei syntisenä. Hän on heistä suurempi, koska Johannes itse sanoo, että Jeesuksen pitäisi kastaa hänet.
- Nerokkain vastaväite sille, että Jeesus tuli kastettavaksi syntisenä on Johanneksen evankeliumissa. Kohdassa Joh. 1:29 Jeesus saapuu Johannes Kastajan luokse syntien painamana, mutta ei kuitenkaan omia syntejään kantaen, vaan maailman syntejä. Hän on Jumalan Karitsa, joka kantaa maailman synnit ja ottaa ne pois (Joh. 1:29).
- Ebioniittien evankeliumissa (Frag. 3) Jeesuksen ja Johannes Kastajan valtasuhde korostuu: Johannes kuulee äänen taivaasta, polvistuu Jeesuksen eteen ja anelee tätä kastamaan itsensä. Ei jää epäilystäkään siitä, kumpi heistä on suurempi.¹⁷

Jeesuksen kastetta pidetään näiden seikkojen vuoksi historian Jeesuksen rekonstruoinnin kulmakivenä. Tapahtuma on historiallinen, mutta siihen liitetään myyttisiä piirteitä: taivas avautuu, ja Jumalan ääni sanoo ”Sinä olet minun rakas Poikani” ja henki leijaillee Jeesuksen yläpuolella kuin kyyhkynen. Näin tapahtuman merkitys tehdään selväksi kaikille kristityille: kristitty on Jeesuksen tavoin Jumalan lapsi, vastaanottaa Jeesuksen tavoin saman Hengen ja kokee Jumalan rakastavan häntä. Uudessa testamentissa myyttiset piirteet ympäröivät historiallisia tapahtumia ja paljastavat ihmisille niiden syvällisen merkityksen.

Kolmannen esimerkin vastoin yleisiä taipumuksia säilytetyistä tradition elementeistä muodostavat sanonnat, jotka korostavat Jeesuksen ihmisyyttä. Tällaiset väitteet ovat ristiriidassa sen kanssa, että ensimmäiset kristityt uskoivat Jeesuksen jumaluuteen. Tähän ryhmään kuuluu hänen seuraajiensa, perheenjäsentensä ja vastustajiensa sanontoja:

- Jeesukseen myönteisesti suhtautunut nuori mies tulee Jeesuksen luokse ja kutsuu häntä ”hyväksi opettajaksi”, mutta Jeesus nuhtelee häntä: ”Miksi kutsut minua hyväksi? Ei kukaan ole hyvä paitsi Jumala” (Mark. 10:17). Tämä sopii kertomukseen Jeesuksen kasteesta. Siinä Jeesus sanoo olevansa ihminen ja syntinen. Edes hän itse ei ole ”hyvä”.¹⁸ Tätä kertomusta ei varmuudella keksitty, koska se on vastoin uskoa Jeesuksen jumaluuteen.
- Perhe saapuu Jeesuksen luokse ottaakseen hänet kiinni. He luulevat hänen olevan poissa tolaltaan (Mark. 3:21).¹⁹ Kertomuksen ja pääsiäisen jälkeisten tapahtumien suhde on jännitteinen, sillä pääsiäisen jälkeen Jeesuksen perheen-

17 Nasarealaisten evankeliumissa (Frag. 2) Jeesuksen äiti ja veljet pyytävät Jeesusta ottamaan kasteen syntien anteeksiantamiseksi, mutta Jeesus vastaa: ”Mitä syntiä minä olen tehnyt, jotta antaisin hänen kastaa itseni, paitsi jos se, mitä sanoin, on tietämättömyyttä (tietämättömyyttä, joka on syntiä).” Jeesus itse kieltää pyytäneensä kastetta syntiensä anteeksiantamiseksi ja vähättelee kastetta. Kaste voisi käsitellä vain tietämättömyydestä tehdyt synnit.

18 Ensimmäiset kristityt pystyivät välittämään tämän kertomuksen, koska he tulkitsivat sen otsikon ja kiellon epämääräisesti. Jos nuori mies kutsuu Jeesusta ”hyväksi”, vaikka tämä ominaisuus kuuluu vain Jumalalle, hänen on täytynyt viitata tällä Jeesuksen jumaluuteen.

19 Tämäkin traditio voitiin välittää, koska se oli jokseenkin epämääräinen. ”Olla suunniltaan” tai ”olla poissa tolaltaan” voi viitata hurmiotilaan, jossa ihminen kokee olevansa lähellä Jumalaa.

jäsenet kuuluivat varhaiseen kristilliseen seurakuntaan ja olivat vakuuttuneita Jeesuksen messiaanisesta merkityksestä. Tämä traditio on varmuudella historiallinen. Se sopii Jeesuksen sanontoihin, joissa hän kritisoi perhettä.

- Jeesuksen vastustajat väittävät, että henkien ulosajaminen todistaa Jeesuksen toimivan liitossa paholaisen kanssa. He sanovat: ”Hän on Belsebulin vallassa, ja hän ajaa ulos saastaisia henkiä pääpaholaisen avulla” (Mark. 3:22). Ensimmäiset kristityt tuskin olisivat keksineet syytöstä, joka olisi vastoin heidän uskoaan siihen, että Jeesus toimi Jumalan kanssa, ei saatanan.²⁰

Neljäs vastoin tradition taipumuksia säilytettyjen elementtien ryhmä on osa kärsimyshistoriaa. Ensimmäisten kristittyjen kannalta oli ongelmallista, että Jeesus ristiinnaulittiin rikollisena. Kaikki tiesivät, että ristiinnaulitseminen oli orjille ja kapinallisille tarkoitettu kuolemanrangaistus, jonka tarkoituksena oli häpäistä teloitettava. Ristiinnaulitsemiseen sisältyi sanoma: tämä mies on joutunut konfliktiin Rooman valtion ja yhteiskunnan kanssa. Paavali sanoo, että sanoma rististä on kompastuskivi juutalaisille ja hullutus kreikkalaisille. Ensimmäiset kristityt pyrkivät kovasti olemaan kunnollisia kansalaisia. Oli kiusallista heidän kannaltaan, että heidät voitiin liittää ympäristön silmissä rikollisena pidettyyn mieheen. Ristiinnaulitsemistilanteeseen liittyi myös kiusallisia yksityiskohtia, esimerkiksi opetuslasten käytös:

- Yksi heistä, Juudas, petti Jeesuksen. Tämä oli kiusallista niille, jotka pitivät uskollisuutta ja uskoa elämäntapanaan.
- Toinen opetuslapsi, Pietari, kielsi hänet. Tätä seikkaa tuskin keksittiin, koska Pietari oli merkittävä varhaiskristillinen henkilö pääsiäisen jälkeisenä aikana.
- Kolmanneksi myös muisto opetuslasten pakenemisesta säilytettiin. Vain muutamia naisia oli paikalla ristin luona katselemassa vähän matkan päästä.

6 Johtopäätökset

Olemme käsitelleet edellä viittä rekonstruktion periaatetta, jotka mahdollistavat historiallisten väitteiden tekemisen Jeesuksesta. Nämä periaatteet voidaan tiivistää seuraavalla tavalla:

1. Lähteiden ikä ja viittaukset historiallisiin yksityiskohtiin: Jeesusta käsittelevät lähteet vievät lähemmäs historiallisia tapahtumia kuin muut vertailukelpoiset antiikin lähteet. Viittaukset historiallisiin yksityiskohtiin osoittavat, että yksittäiset traditiot saivat alkunsa ensimmäisten sukupolvien aikana ympäristössä, jossa Jeesus oli elänyt.
2. Lähteiden moninaisuus ja mahdollinen riippumattomuus: ainakin kuusi traditiolinjaa sisältävät useita mahdollisesti riippumattomia traditioita. Näiden traditioiden määrä kasvaa, jos otetaan huomioon pienet suullisen tradition osat. Eri traditioissa toistuvat seikat ovat todennäköisesti historiallisia ja aitoja.
3. Traditioiden jatkuvuus ja niiden välittäjien mieltymykset: Jeesuksen sanontojen välittäjät elivät samalla tavalla kuin Jeesus ja pyrkivät säilyttämään niiden radikaalin luonteen keventämättä niitä. On täysin mahdollista, että Jeesuksen sa-

²⁰ Tämä traditio oli mahdollinen vain, koska Jeesus torjui syytöksen. Jos hän toimisi Saatanan kanssa, hänen tekemänsä henkien ulosajamiset osoittaisivat, että Saatanan valtakunta olisi jakautunut ja kohtaisi loppunsa pian.

- rontoja onnistuttiin säilyttämään hänen sanomalleen uskollisessa muodossa.
4. Hajanaisen tiedon johdonmukainen yhteensopivuus: tällainen johdonmukaisuus viittaa todelliseen historiaan. Pilatuksesta, Herodes Antipaksesta ja Johannes Kastajasta on säilynyt paljon hajanaista mutta täydellisesti yhteensopivaa tietoa, mikä osoittaa, että kyseessä ovat historialliset faktat. Analogisesti voidaan todeta, että evankeliumeista voidaan saada historiallista tietoa Jeesuksesta. Evankeliumit perustuvat historiaan.
 5. Jeesus-tradition taipumukset ja niiden vastaisesti säilytetyt elementit: Jeesus-traditio sisältää monia elementtejä, joiden on täytynyt olla kiusallisia ensimmäisten kristittyjen kannalta. Nämä tradition osat ovat ristiriidassa heidän käsitystensä kanssa. Tämä on historiallisen rekonstruktion perusta.

Monet esittelemistäni argumenteista ja esimerkeistä nousevat omasta Jeesus-tutkimuksestani. Pyrin osoittamaan, että Jeesus-tutkimusta voidaan tehdä tavalla, joka ei ole sensaationhakuinen. Vielä 250 vuoden intensiivisen tutkimuksen jälkeenkin voimme löytää uusia asioita. Koska toin esiin esimerkkejä omasta tutkimuksestani, haluan korostaa, että vaikka kollegani eivät ole samaa mieltä niistä kaikista, he ovat yhtä mieltä siitä, että Jeesus oli olemassa. Tämän vuoksi on mielekästä kehittää hypoteeseja hänestä ja kumota niitä. Lähes kaikki kollegani ovat kanssani samaa mieltä myös siitä, että Jeesuksen sanoman ja toiminnan pääpiirteitä voidaan perustellusti kuvailla – senkin lisäksi, että todetaan, että hän eli.

Loppujen lopuksi pyrin liittämään erilaiset historiallisina pitämäni tradition katkelmat toisiinsa ja luomaan pienen hahmotelman Jeesuksesta. Historian Jeesuksesta voidaan toki sanoa enemmänkin kuin sanon tässä yhteydessä.

Olemme huomanneet, että jotkut vastoin yleistä taipumusta säilytetyt tradition elementit ovat aitoja, ne, jotka olivat kiusallisia ensimmäisten kristittyjen kannalta. Näiden traditioiden kohdalla kohtaamme todellista historiaa kertomusten taustalla. Jeesuksen kaste hänen toimintansa alussa sekä ristiinnaulitseminen sen lopussa ovat tämän vuoksi jokaisen Jeesuksen elämän rekonstruktion kulmakivet. Kaikki muut traditiot sovitetaan näiden kahden tosiasian väliin.

Aitoina voidaan pitää myös toisistaan riippumattomissa traditioissa johdonmukaisesti toistuvia seikkoja. Esimerkiksi Jeesuksen Jumalan valtakuntaa koskeva julistus sopii täydellisesti siihen, että Jeesus aloitti toimintansa Johannes Kastajan seuraajana. Myös Johannes oli julistanut maailmanlopun läheisyyttä, eikä hän ollut ainoa, joka odotti sitä.

Historiallisina pidetyt seikat tulisi voida nähdä seurauksina kyseisen aikakauden juutalaisen historian tapahtumista, ennen muuta silloin, kun esiin nousee uusia korostuksia tai ajatuksia, jotka viittaavat merkittävään henkilöön ja jotka voidaan mielekkäästi johtaa tällaisesta henkilöstä. Tuohon aikaan monet odottivat Jumalan valtakunnan tulemistä, mutta vain Jeesus oli vakuuttunut, että hän oli jo astunut sisälle tuohon tulevaan valtakuntaan. Se oli tulossa hänen mukanaan ja hänen kauttaan. Juutalaisista profeetoista emme löydä vastaavia esimerkkejä toteutuneesta eli realisoituneesta eskatologiasta. Jeesuksen painotus on omaperäinen ja eroaa tässä suhteessa Johannes Kastajasta. Hänen näkemyksissään on täytynyt tapahtua kehitystä sen jälkeen, kun hän oli vielä Johanneksen opetuslapsi. Johannes oli odottanut pian tulevaa viimeistä tuomiota, mutta maailma jatkoi olemassaoloaan. Jeesus

todennäköisesti tulkitsi tämän positiivisesti: jos Jumala antaa aurinkonsa nousta sekä pahoille että hyville ihmisille, ja lähettää sateen hurskaille ja jumalattomille, hän osoittaa näin armollisuuttaan. Hän antaa ihmisille mahdollisuuden, jopa vihollisilleen, ja tämän vuoksi ihmisten tulisi rakastaa vihollisiaan, kuten Jumala rakastaa jumalattomia. Jumala ei välittömästi hakkaa kirveellä poikki puita, jotka eivät kannu hedelmää (Luuk. 13:6–9).

Tämä sopii yhteen Jumalan armosta ja siemenen kasvusta kertovien vertausten kanssa: samalla tavoin Jumalan valtakunta on jo kasvamassa nyt. Nämä vertaukset esiintyvät useissa traditiolinjoissa. Nämä ovat uusi ilmiö juutalaisessa kirjallisuudessa – erityisesti vertaukset, jotka eivät sisällä kirjoitusten tulkintaa vaan välittävät omaa sanomaansa.

Vertauksin opettaminen ja symboliset teot sopivat yhteen. Jeesus levitti sano- maansa symbolisilla teoilla, kuten syömällä publikaanien ja syntisten kanssa, valitsemalla kaksitoista opetuslasta merkinä Israelin ennalleen asettamisesta ja puhdistamalla temppelein merkinä siitä, että temppeleli tuli uudistaa – joko muuttamalla sitä tai korvaamalla se uudella. Jeesuksen vertauskuvalliset puheet ja teot ovat paremmin ymmärrettävissä, kun ne nähdään eskatologisen Jumalan valtakunnan tulemisen valossa.

Jeesuksen toiminnan ja elämän loppu selittyi hänen odotuksellaan, että pian tapahtuisi koko maailman ja historian mullistus: Jeesus itse oli vakuuttunut olevansa profetian täyttymys – suurempi kuin muut profeetat ja Johannes Kastaja. Hän toi esiin Jumalan valtakunnan ja läsnäolon. Juutalaiset näkivät hänet messiaanisten odotusten valossa. He odottivat hänen olevan Messias, Israelin uusi kuningas. Tämän vuoksi roomalaiset teloittivat hänet. Jeesus teloitettiin messiaanisena teeskentelijänä, koska hän oli laittanut alulle poliittisesti vaarallisen liikkeen, joka odotti suurta mullistusta – ja tämän mullistuksen mukana myös luonnollisesti roomalaisten miehittäjien häviämistä.

Opetuslapset odottivat ja toivoivat, että Jumalan valtakunta tulee Jeesuksen kautta. Ristiinnaulitseminen kuitenkin murskasi heidän toivonsa. Kuitenkin hänen kuolemansa jälkeen he kohtasivat hänet näyissä, jotka vakuuttivat heidät siitä, että hän oli elossa. Ihmiset näkevät tällaisia näkyjä joskus. Tässä tapauksessa oli epätavallista, että useampi kuin yksi ihminen näki näkyjä. Ennen kaikkea oli epätavallista, että he näkivät tällaisia näkyjä samanaikaisesti. Aiemmin opetuslapset olivat usko- neet ”Autuaita ovat puhdassydämiset, sillä he näkevät Jumalan” (Matt. 5:8). Nyt he eivät nähneet Jumalaa, vaan Jumalan sijasta Jeesuksen. Tässä oli alku heidän uskolleen, että Jeesus oli enemmän kuin tavallinen ihminen ja että hänet tuli asettaa Jumalan oikealle puolelle. Jumalan hallintavalta, jonka oli määrä tulla Jeesuksen mukana, oli jo alkanut taivaassa.

Historioitsija ei koskaan sano: ”tämä tapahtuu sillä tai tällä tavalla”. Hän sanoo mieluummin: ”säilyneet Jeesus-traditiot voidaan selittää paremmin juutalaisen historian seurauksina kuin varhaiskristillisenä fantasiana.” Näiden traditioiden alku on historiallisessa henkilössä. Kaikki, mitä tästä henkilöstä kerrotaan, kietoutuu fiktion ja myytteihin, koska hänestä todistaneet ihmiset eivät sanoneet ainoastaan ”Jeesus eli”. Tämä olisi menneen ajan Jeesus. He halusivat sanoa hänen olleen Jumalan ja ihmisten välisen suuren kertomuksen keskipiste, joka on elintärkeä kai-

kille ihmisille nykyhetkessä ja tulevina aikoina. Hän todella eli, mutta vielä varmemmin hän elää nyt monien ihmisten sydämissä.

Historioitsija, jolta kysytään Jeesus-traditioiden aitoudesta ja historiallisuudesta, voi vastata oikeutetusti: ainakin siltä puolelta, joka on minuun päin, ja niin pitkälti kuin pystyn sanomaan, asiat ovat pitkälti historiallisia. Kuitenkin monet näkevät paljon enemmän, ja mitä he näkevät, on ehkä paljon tärkeämpää kuin se, mitä historioitsija kykenee näkemään.